

Петечел Н. М.
*к.ю.н., доцент кафедри судочинства,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ПОРУШЕННЯ ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ, ГАРАНТОВАНОЇ КОНВЕНЦІЄЮ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ВІЙСЬКОВИМИ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Заборона катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання є однією з основних цінностей будь-якого демократичного суспільства, від якої держава не може відступати навіть у разі війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю та здоров'ю осіб, які перебувають на її території.

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] (далі – Конвенція) та стаття 28 Конституції України [2] передбачають, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню. Повага до людини, її життя та гідності – це основа міжнародного правопорядку, закріплена у великій кількості міжнародних договорів з прав людини, вона є фундаментальною для правових систем сучасних держав.

У міжнародному праві заборона катувань розглядається як норма імперативного характеру, яка не підлягає відступу державами. Дана заборона існує як засіб стримування, що наголошує усім членам міжнародної спільноти, що це непосяжна цінність, від якої неможливо відступити [3, с. 66].

З початку російської агресії звернення України до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з міждержавними заявами проти уряду рф стало одним із пріоритетних напрямів захисту інтересів України. ЄСПЛ є важливим механізмом для захисту прав громадян, які стали жертвами катувань або жорстокого поводження.

Поховання, які були виявлені після окупації російськими військами, у Бучанському районі та в Ізюмі на Харківщині, свідчать про жорстоке обходження та катування мирного населення. Експерти знайшли у першій масовій могилі мотузку на шиї та пов'язані руки. На деяких тілах виявлено сліди катувань та поранені голови від куль. Свідки повідомляли, що протягом п'яти місяців російські війська систематично обстрілювали місто, в результаті чого люди загинули під завалами будинків та від жорстоких актів насильства. Серед загиблих були діти, жінки та військовослужбовці. Російські військові жорстоко катували та вбивали цивільне населення [4, с. 15].

Із вторгненням рф до України російськими військовими здійснюються постійні напади на цивільне населення. З метою захисту своїх громадян Україна звернулася з клопотанням до ЄСПЛ, за результатами розгляду якого у березні 2022 року ЄСПЛ надав рф тимчасові вказівки утриматись від військових атак на цивільне населення, цивільні об'єкти, включаючи житлові приміщення, карети швидкої допомоги та інші об'єкти цивільної

інфраструктури, а також гарантувати безпеку медичних установ і медичного персоналу на території, яка перебуває під ударом або яка захоплена російськими військовими [5].

В подальшому ЄСПЛ розширив перелік тимчасових вказівок та зобов'язав рф надати цивільному населенню доступ до безпечних евакуаційних маршрутів, медичної допомоги, харчів та інших предметів першої необхідності.

Влітку 2022 року Україною подано до ЄСПЛ міждержавну заяву проти рф щодо значного порушення Конвенції країною-агресором. З метою забезпечення права на життя та заборону катування, гарантованих Конвенцією, Урядом України було подано низку нових термінових вимог щодо українських захисників «Азовсталі», які опинилися в полоні російських окупантів.

Україна, так як і росія, є учасниками численних регіональних та міжнародних договорів у галузі прав людини, включаючи Конвенцію, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Конвенцію проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Однак факти катувань, знущань над мирним населенням та військовополоненими свідчать про випадки нелюдського поводження з боку окупантів та порушення норм Женевських та Європейських конвенцій.

15 березня 2022 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення про припинення членства росії в Раді Європи. Всі зобов'язання, що виникли у росії до припинення її членства, залишаються обов'язковими для виконання. Згідно зі статтею 58 Конвенції денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від виконання зобов'язань щодо будь-якого діяння, яке могло порушити такі зобов'язання і було вчинене до дати, від якої денонсація набирає чинності [1]. Росія повинна відповідати за всі порушення Конвенції, що сталися до завершення шестимісячного терміну, тобто до 15 вересня 2022 року, який обчислюється з дня подання письмової заяви про денонсацію. Тому заяви, які розглядаються в ЄСПЛ проти росії, мають бути розглянуті, а рішення, прийняті за результатами розгляду таких заяв, підлягатимуть обов'язковому виконанню.

Військові дії рф на території України супроводжуються численними порушеннями прав людини, включаючи катування та жорстоке поводження з цивільним населенням і військовополоненими. Велика кількість інформаційних джерел, що надають статистичні дані про катування, вчинені з початку анексії Криму, незаконного вторгнення в Донецьку й Луганську області, а також збройної агресії рф з 24 лютого 2022 року до сьогодні, свідчать про кілька тисяч випадків катувань російськими військовими щодо наших громадян. Це безумовно є порушенням усіх міжнародних правових норм захисту прав людини та принципів ведення війни з боку ворожої держави. Розслідування міжнародних організацій підтверджують факти катувань та знущань, включаючи фізичне та психологічне насильство над мирним населенням і військовополоненими.

Відтак, порушення заборони катувань військовими рф є серйозною проблемою, яка привертає значну увагу міжнародної спільноти. Україна активно використовує механізми ЄСПЛ для захисту прав своїх громадян. Урядом України подаються доповнення до міждержавної заяви проти росії про

порушення останньою прав людини в ході повномасштабного вторгнення, триває процес фіксації доказів порушення прав людини, про які стає відомо в процесі звільнення захоплених територій. Документування порушень прав людини щодо катувань та жорстокого поводження та збирання доказів є критично важливим для подальшого притягнення винних до відповідальності.

Міжнародні організації, правозахисні групи та національні уряди повинні продовжувати працювати над збиранням і збереженням свідчень про катування та інші злочини, щоб забезпечити справедливість для постраждалих. Важливість позитивного прийняття для України рішень в ЄСПЛ посилить можливості відстоювання справедливості при використанні інших міжнародних механізмів розслідування і притягнення злочинців до відповідальності, у тому числі щодо отримання компенсацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р.: Закон України від 17.07.1997 р. №475/97-ВР. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.04.2026).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. N 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.04.2026).

3. Шуміло І. А. Деякі аспекти імплементації заборони катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання в Україні. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 33. С. 64–68.

4. Пупишева В. Міжнародне гуманітарне право під час російсько-української війни. Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: Збірник наукових статей. Кропивницький :ЦІРоЛ, 2023. С. 12–19.

5. Європейський суд з прав людини як механізм розслідування і притягнення до відповідальності рф. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/92274/> (дата звернення: 07.04.2026).

УДК 342.565:340.12

Подковенко Т. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму,
Західноукраїнський національний університет

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою сучасної демократичної держави. Верховенство права та демократія взаємопов'язані та